

European Studies:
A Shift of Paradigm

STUDIILE EUROPENE: O SCHIMBARE DE PARADIGMĂ

ANDREI MARGA

When considering the paradigm as referring to what the members of a community share together, that is a coherent constellation of beliefs, values and methods within which they raise questions and formulate responses, one is bound to notice that today's Europe is faced with a shift of paradigm.

The implication is that our life problems and our cultural interrogations as Europeans are less and less formulated within the framework of a national paradigm and more and more within an European paradigm. If this is the case, then the European studies, based on multidisciplinary approaches, are to be revived, consolidated or, when the case, initiated. These new approaches are encouraged by the new trends of the European unification, thus going beyond the more integration. And they should refer not only to the western countries, but also to those from the central and eastern sides of the continent.

Dacă prin paradigmă înțelegem ceea ce împărtășesc membrii unei comunități, constelația de convingeri, valori, metode înăuntrul căreia ei formulează întrebări și elaborează răspunsuri, atunci avem motive să spunem că, fie și în grade diferite, trăim în Europa cursul unei schimbări de paradigmă. Problemele noastre de viață și interogațiile culturale trec pe nesimțite din **paradigma națională**, care a avut o rută lungă în cultura europeană, la **paradigma europeană**. Pentru a profila trecerea să facem o succintă evocare.

Reactivi la adoptarea limbii franceze de către elita intelectuală, ca și la influențele iluminismului, romanticii germani au argumentat teza după care fiecare limbă încorporează un **Volksgeist**, iar popoarele au contribuții specifice la civilizația comună a umanității. Herder, în celebrele sale Idei privind filosofia istoriei umanității, și, apoi, Fichte, în nu mai puțin celebre Scrisori către națiunea germană, au profilat această teză prin care istoria culturală a fost scindată în cultura diverselor națiuni. Dacă luăm în seamă împrejurarea că, atunci când a fost vorba de cultură, în romanticism s-a considerat ceea ce ține de sentiment, mai curând decât ceea ce este elaborare a rațiunii, "sufletul" mai degrabă decât "intelectul" formalizant, putem spune că prin cultura unei națiuni s-a avut în vedere o "putere spirituală", localizabilă în fazele inițiale ale istoriei propriu-zise în folclor. În folclor s-a căutat, apoi, de către ideologii specificului național, coordonate naționale, care au trecut, pentru adeptii naționalismului politic, ca un fel de cadru normativ al mișcării culturale naționale.

STUDIILE EUROPENE: O SCHIMBARE DE PARADIGMĂ

În variantele degradate ale acestei direcții, scriitorii folclorizanți au fost transformați în figuri tutelare ale culturilor naționale, identificate cu stadiile lor premoderne.

În variantele inspirate de iluminism, această direcție s-a legat de credința că înflorirea culturală a națiunilor generează înflorirea culturii umanității. Giuseppe Mazzini a profilat această credință răspândită în Europa occidentală la mijlocul secolului trecut. Prin serviciul adus națiunii lor, oamenii își îndeplinesc datoria de a servi semenii și pe Dumnezeu, iar națiunea are esențialmente o misiune de a civiliza și a face ca civilizația să înainteze. Credința trece în Europa Răsăriteană și ia o formă simplă, desprinsă din metafizica religioasă în care ea era încadrată în Occident. George Călinescu o exprimă încă o dată, în această formă, când postulează că o operă artistică câștigă în universalitate pe cât exprimă specificul național.

Paradigma națională stă pe câteva asumții - compatibilitatea tuturor scopurilor naționale, capacitatea de universalizare iramanentă "perspectivelor" naționale, relativismul adevarului și celorlalte valori - care nu s-au confirmat. Critici puternice, ce vizau paseismul pe care-l încurajează, conflictul cu nevoile de modernizare, încurajarea și legitimarea pe care naționalismul a oferit-o mereu corupției și impostorilor - au subminat succesul paradigmăi naționale. Mai mult, "din momentul în care statele europene au câștigat în putere și încredere în sine, ele au împins frontierele lor în afară, atât în Europa cât și pe glob, într-un val de expansiune imperială. Însuși statul-națiune a început să-și pară prea mic pentru a putea îndeplini scopuri naționale. Scriitori și politicieni au început să proclame <misiunea civilizatoare> pe care ei au avut-o, de a aduce lumina valorilor lor naționale în ungherale întunecate ale lumii... Astfel de tendințe expansioniste au creat conflicte naționale crescânde, care au

fost rationalizate, în limbajul pseudodarwinian, ca luptă pentru supraviețuirea celui mai adaptat... În asemenea sentimente, inspirația originală din spatele principiului autodeterminării naționale a fost complet obscurizată".

Europa occidentală a conștientizat lacunele paradigmăi naționale, care a dominat-o lungă vreme, și a trecut economic, politic, dar și cultural, la o nouă paradigmă, care integrează interrogațiile, chiar pe cele "naționale" prin originea, sfera și semnificația lor, într-o abordare europeană. Orizontul național este înscris în orizontul mai cuprinzător, dar tot mai puțin abstract, al continentului roșu. În factualitatea vieții cetățenia europeană crește astăzi natural pe soclul cetățeniei statelor naționale și capătă primatul în raport cu ea.

Și pentru Europa Răsăriteană asumarea paradigmăi europene este astăzi o condiție de relevanță culturală și, poate mai acut, de supraviețuire. Numai iluzorii relevanță culturală se atinge relansând paradigmă națională de acum un secol sau mai mult. Oricât ar fi reconditionată, pur și simplu ea este în contracimp cu experiențele acceptate de lumea civilizată de azi, iar cultivarea ei este definitiv contraproductivă. Și aici, inclusiv în România, schimbarea de paradigmă, de la cea națională, la cea europeană, este o chestiune de luciditate și, în definitiv, de responsabilitate.

Pe fondul acestei schimbări de paradigmă sunt astăzi, într-un anumit sens, de reluat, în alt sens, de consolidat, și, în sfârșit, într-un al treilea sens, de lansat pur și simplu studiile europene. Desigur, când vorbim de studii avem în vedere o specie de lucrări, distinctă, de pildă, de comentariu, articol, eseu, prin aceea că ea presupune abordarea unei probleme în perspectiva dezlegării proprii, pe baza parcurgerii cuprinzătoare a datelor și a literaturii problemei, analizei dezlegărilor rivale, cercetării sistematice². Iar când

vorbim de studii europene avem în vedere astfel de lucrări referitoare la problemele culturii și civilizației europene.

Studiile europene sunt astăzi mai întâi de reluat. Afirmația are sens dacă considerăm împrejurarea că unul din efectele paradigmelor naționale a fost îngustarea progresivă a sferei și, desigur, a orizontului cercetărilor și reflecțiilor consacrate problemelor europene. Înăuntrul acestei paradigmă s-au produs monografieri ale culturilor naționale, în particular ale filosofiei, literaturii, istoriei, științelor, chiar și ale tehnicii, socotite "naționale", care au etalat date mai puțin notorii ale culturii europene. Dar înăuntrul acestei paradigmă, și chiar ca un efect direct, cercetările și reflecțiile s-au restrâns tendențial la subiecte "naționale". Restrângerea a mers până acolo încât comparativistica a fost practic distrusă. Ea a mai rămas oarecum vie în literatură, foarte modest în istorie și filosofie, dar în economie, drept, de pildă, cercetările "naționale" ca subiect sunt rupte astăzi de cercetări mai cuprinzătoare. Sunt "specialiști" care nu ascund faptul că posedă cunoștințe ce privesc doar "economia națională", doar "dreptul național" și nu se sinchisesc de împrejurarea că în cunoaștere, și cu atât mai mult în știință, există fapte ce țin de viața națiunilor, dar nu există propriu-zis teoreme "naționale". Iar mass media ține isonul acestei mentalități izolaționiste, ba chiar o cultivă pe scară largă, promovând o tehnică ce prezintă necomparativ performanțele propriei populații și fără a considera în vreun fel consecințele performanțelor. În optica mentalității izolaționiste, este, în fond, european tot ceea ce se produce în Europa sau cel puțin este în Europa. Ca și cum devii european prin simplul fapt că respiri aerul ținuturilor de la Atlantic încoace! În orice caz, acolo unde mentalitatea izolaționistă este puternică studiile europene sunt pur și simplu de reluat, dacă cumva ele au fost

începute vreodată.

Acste studii, spunem, sunt de consolidat. Afirmația are sens dacă considerăm împrejurarea că paradigma națională a încetat să fie necondiționat împărtășită în abordările occidentale ale problemelor europene și a fost practic absorbită, odată cu crearea Micii Europe și largirea ei, în paradigma europeană. Apar studii europene care înseamnă cercetarea problemelor comune entităților naționale sub premissa trecerii acestor probleme, în mod voluntar, în competența instanțelor supranaționale stabilite în comun. În ultimul deceniu și, mai ales în anii de după 1989, literatura consacrată construcției Uniunii Europene și, deci, a Europei occidentale ca o entitate nu numai economică, ci și administrativă și politică, a proliferat. Ea este concentrată asupra aspectelor politice, juridice și instituționale implicate în articularea (cu mijloacele democrației și pe baza valorilor democrației pluraliste) noii Europe, ca rezultat al unei noi tentative de unificare a continentului. În acest context studiile europene sunt, evident, ceva de consolidat.

În sfârșit, studiile europene, spuneam, de asemenea, sunt de lansat. Afirmația are sens dacă considerăm împrejurarea că Europa unificată se poate atinge numai dacă ea se sprijină pe ceea ce geografic și istoric este Europa și dacă ea încearcă să integreze ceea ce aparține culturii ei. Europa unificată presupune studii care parvin la fundamentele comune entităților naționale de pe continent și privesc faptele istorice, sociale, culturale din perspectiva acestor fundamente comune și a unui posibil viitor comun. Europa unificată este rezultatul promovării paradigmelor naționale, așa cum Europa ultimelor două secole a fost rezultatul promovării paradigmelor naționale. În acest sens, deci ca investigație a faptelor în orizontul dat de existența unui fundament european și a unei perspective de regăsire a acestuia și de

STUDIILE EUROPENE: O SCHIMBARE DE PARADIGMĂ

reunificare, studiile europene sunt de lansat.

Concepute ca cercetare a problemelor apărute în spațiul european, în diferite entități naționale profilate în cadrul lui sau între acestea, ca o transgresare a limitelor fiecărei, înăuntrul paradigmăi europene, adică considerând fundamental comun diverselor culturi naționale de pe continent și în orizontul unificării europene, studiile europene nu devin atât de generale încât se rup de cercetări factuale. Studiile locale, studiile regionale și studiile interregionale, precum și studiile naționale și studiile internaționale, axate pe probleme europene, sunt, în fapt, studii europene. Calitatea aceasta nu este dată atât de sfera interrogațiilor, ci mai curând de paradigmă care se promovează. Împărtășirea paradigmăi europene, împreună cu asumarea de probleme europene stabilesc apartenența unei cercetări la sfera studiilor europene.

Ca orice altă specie de studiu (studii americane, studii clasice, studii antice etc.), și studiile europene au diferite grade de relevanță. Din acest punct de vedere, în situația actuală, studiile de literatură europeană se prezintă ca studii europene. În multe universități europene sunt reduse însă la studiile de literatură europeană, așa cum, frecvent, studiile americane sunt reduse la cercetarea literaturii americane. Se poate admite că literatura este oricând un bun indicator al pattern-urilor mentalităților și comportamentelor, dar nu se poate ocăsi adevărul că cercetarea ei nu este suficientă pentru a cunoaște o societate. Realitatea factuală a acesteia nu este absorbită de realitatea trăită pe care o exprimă literatura. Ea conține, de asemenea, date pe care abia cercetarea tipului de știință și tehnologie, organizarea economiei, a instituțiilor și formării deciziei politice, a legitimării, a autointerpretărilor, le poate reda. De aceea relevanța studiului

literaturii este circumscrisă. Dar studiile europene sunt confundate adesea cu cercetarea a ceea ce s-a petrecut în Europa. Aici este în joc conceptul trivial al studiilor europene. Se consideră că, întrucât un subiect este luat din sfera vieții la un moment dat în Europa, studiul lui este prin aceasta european. Sunt însă manifestări în viața europeană care nu au nimic european ca proveniență, stil, concepte etc., nu sunt europene legitimația charismatică, aritmologia mistică, medicina fachirilor etc., chiar dacă Europa nu a fost ferită de ele. Pe de altă parte, au fost evenimente în viața europeană din trecut care nu au avut urmări semnificative pentru istoria ulterioară a localităților, țărilor, regiunilor și continentului. Firește, nu avem un criteriu riguros de departajare a studiilor consacrate faptelor europene, dar putem departaja relevanța lor. Sub acest aspect, o relevanță are un eveniment din psihologia animistă a antichității și alta un eveniment din psihologia experimentală a secolului nostru. Aici relevanța se judecă în raport cu repercusiunile unui eveniment într-o serie ce exprimă specificul european. Dacă generalizăm acest criteriu, atunci putem considera întemeiat că relevanță mai mare au seriile (științifică, tehnică, economică, juridică, politică etc.) începute în epoca modernă. Studiile europene sunt, în esență, studii ale Europei moderne.

Stim, însă, că în istoria europeană modernă se produce la un moment dat încă o cotitură: organizarea europeană pe principiul separării entităților naționale intră în criză iar, pe de altă parte, o nouă organizare, bazată pe principiul unității europene, a devenit o problemă și o preocupare practică nemijlocită. Rămânând concentrate asupra Europei moderne, studiile europene tind să devină pe acest fond, studii ale unificării europene. Aceasta, în primă instanță, din punct de vedere tematic. Literatura cea mai substanțială în sfera

studii europene este acum literatura construcției Uniunii Europene, dar studiile europene devin studii ale unificării europene și din alt punct de vedere: cel al perspectivei de abordare. Este un principiu consacrat în abordările istorice acela că formele mai dezvoltate permit înțelegerea formelor mai simple, incipiente. Hegel l-a aplicat în filosofia sa a istoriei, în care a căutat să înțeleagă istoria universală plecând de la perspectiva deschisă de Reformă, a libertății conștientizate de fiecare persoană umană. Eliberat, însă, de finalism, principiul rămâne viguros și oferă un excelent reper pentru a reconstituia inteligeabil o istorie derulantă cel puțin prin volumul faptelor. Ca urmare, studiile europene își capătă calitatea de europene cu siguranță atunci când pleacă de la perspectiva unificării europene, chiar dacă subiectele și baza lor factuală preced, în timp, considerabil, procesul efectiv, conștient angajat, al construcției Uniunii Europene.

Studiile europene sunt, prin natura lor, pluridisciplinare, căci ele întorc la a descrie, a conceptualiza, a explica și a înțelege o realitate ce nu se lasă epuizată de o singură disciplină. În plus complexitatea crescută a vieții în modernitatea târzie desfășură, în general, abordările tradiționale, monodisciplinare. Avem, în continuare, studii europene monodisciplinare și rămâne esențial ca diviziunea disciplinară a cunoașterii să fie păstrată și chiar ascuțită. Revenirea în spatele diviziunii disciplinare ar fi tot atât de catastrofală ca și întoarcerea în spatele diviziunii activităților. Modernitatea târzie ne pune frecvent în față unei specializări disciplinare atât de ascuțite încât se riscă să nu mai înțeleagă obiectul, pentru că, în fapt, după fragmentări excesive, pe plan abstract, nu se mai operează cu el. Dar nu putem face față modernității târzii revenind în urma ei, fără să trebuiască să plătim prețul insuportabil al elementarismului. Soluția

este mai curând un pluridisciplinarism sănătos, susținut de o comunicare interdisciplinară continuă. Nu renășterea elementarismelor premoderne, ci abia o profundă filosofie a comunicării poate ține piept modernității târzii, căci doar ea este la nivelul de complexitate al acesteia.

Dar cercetarea pluridisciplinară este caducă și se dizolvă în abordări izolate, asamblate doar nominal, dacă nu este susținută de un cadru conceptual care, la rândul lui, să permită formularea întrebărilor. Or, cu întrebările începe cercetarea, iar de calitatea întrebărilor depinde calibrul cercetării. Întrebările însăși au un prealabil conceptual. Acest prealabil poate avea diferite ranguri de generalitate și este de multe ori relativ la disciplinele conturate pe harta cunoașterii specializate. El este cu atât mai specificat cu cât o disciplină a avansat mai mult spre maturizare. Atunci când cadrul disciplinar există, este normal ca întrebările să țină seama de el. Altfel spus, se face un pas înapoi atunci când o întrebare care se poate pune precis și specializat este trecută pe nesimțite în registrul întrebărilor mai generale. Spus că se poate de simplu, se poate formula o întrebare generală și, deci, filosofia practic în legătură cu orice; dar este mereu contraproductiv ca atunci când există o perspectivă disciplinară ea să fie abandonată în favoarea unei abordări filosofice. Nu se poate face o separare spațială a disciplinelor particulare, pe de o parte, și a disciplinei integratoare care este filosofia, pe de altă parte, dar se poate pretinde ca o abordare particulară să nu fie luată drept filosofie și, de asemenea, ca abordările particulare să nu fie substituite cu o abordare filosofică, atunci când ele sunt posibile.

Când apar alternative în dezlegarea unei probleme apărută înăuntrul unei discipline, când abordările, fie și disciplinare, angajează nu doar realități date, ci și proiecții ale realităților virtuale -

STUDIILE EUROPENE: O SCHIMBARE DE PARADIGMĂ

cel puțin în aceste situații - abordarea filosofică este inevitabilă și indispensabilă. Chiar analize foarte formalizate includ asumții filosofice, pe care de multe ori le tăinuiesc. Studiile europene întâlnesc astfel de situații: alternative de dezlegare a unor probleme esențiale înăuntrul disciplinelor, angajarea realității virtuale a Europei. Mai cu seamă în ultimul caz este reclamată o abordare filosofică. Formulat cât se poate de precis, este aici vorba de o filosofie a unificării europene ca reflectie sistematică asupra problemelor filosofice întâmpinate de procesul unificării europene în vederea conturării cadrului conceptual al studiilor europene, fie ele și specializate disciplinar.

Filosofia a făcut în secolul actual progrese mai mari decât în întreaga ei istorie anterioară, dar, cel puțin în Europa Răsăriteană, inclusiv la noi, ea riscă o nouă marginalizare în sfera culturii. Faptul are, cred, explicații interioare disciplinei: paseismul, concretizat în întoarcerea multor filosofi cu față spre trecut, împreună cu reluarea de tradiții oarbe la realitățile de azi și, oricum, incapabile să le înțeleagă; confundarea filosofiei cu minore exerciții artistice, în cazul mai bun eseistice; substituirea interrogațiilor disciplinare, chiar atunci când ele sunt posibile, cu întrebări filosofice cărora, în fapt, li s-a dat demult răspuns; substituirea ilicită a considerațiilor despre realitate cu exprimarea trăirilor realității. Faptul are, însă, și explicații exterioare disciplinei, ce țin, în fond, de proliferarea, chiar printre specialiști, a opiniei false după care filosofia nu este implicată în ceea ce ei fac, în calitate de specialiști, ci începe din momentul în care ei și-au încheiat rolul. Din această marginalizare filosofia nu poate ieși fără reflexivitate asupra proprietății condiții. Ea însemană, înainte de toate, a căuta o nouă poziție în cunoaștere, încât să se poată păstra rolul filosofiei de a integra experiența umană a lumii, dar fără

pretenția de *Letztbegründung*; a prelua datele științelor pentru a le elucida sensul și condițiile posibilității lor, dar nu pentru a le generaliza neapărat.

În coordonatele menționate ale studiilor europene, programul Filosofia unificării europene al Facultății de Studii Europene de la Cluj, este o tentativă de a stabili un cadrul conceptual, filosofic, pentru aceste studii, orientat, în funcție de stadiul lor, spre aspectele fundamentale: specificul Europei și criza europeană; unificarea europeană; probleme filosofice cardinale ale unificării europene și rezistențele pe care ea le întâmpină. Folosind abordări disciplinare (economie, științe politice, sociologie, istorie etc.), abordarea noastră caută să degajeze latura filosofică și să o susțină, la distanță de redarea pozitivistă a ceea ce este, dar și de alunecarea uzuială în generalizări fără temei suficient, ce este încurajată de temele generoase, aflate în controversa publică.

Pentru a desemna procesul care a dus la formarea Comunității Europene și, după 1993, odată cu adaptarea și punerea în aplicare a acordului de la Maastricht, a Uniunii Europene, se folosește, în mod uzuual, termenul de integrare europeană. În programul menționat se folosește un termen oarecum mai radical, cel de unificare europeană. Nu cumva acest radicalism riscă să rămână expresia unui pios deziderat, pe care realitatea îl contrazice pas cu pas? Să ne oprim asupra acestei diferențe terminologice și asupra argumentelor în favoarea adaptării termenului de unificare europeană.

Iau ca reper volumul editat de William Wallace, *The Dynamics of European Integration* (1990), care, așa cum titlul indică, se ocupă direct de procesul ai cărei contemporani (și participanți, acum mai mult potențiali, dar, totuși, participanți!) suntem, mai curând decât rezultatul momentan al procesului. Aici editorul folosește termenul de integrare europeană, dar, în fapt, gândește

premeditat unificarea europeană. El remarcă, de drept, inflația de teorii ale integrării, care s-a petrecut în anii '50 și '60 și a fost secundată de o atmosferă de insatisfacție în privința rezultatelor faptice ale programelor. În anii '80 guvernele vest-europene și Comisia europeană au relansat procesul. Dar, din când în când, în legătură cu contexte create de alegeri, referendumuri, sondaje etc., atmosfera de malaise se aşterne în viața publică, printre intelectuali și chiar în opinia de zi cu zi. În orice caz - aceasta este observația pe care vreau să o fac pronind de la aceste remarcă - trebuie să ne așteptăm la pași înainte, dar și la reculuri sau măcar stagnări ale procesului de articulare a noii Europe. Corespunzător, atmosfera poate alterna combinații de euforie și pesimism iar credibilitatea se distribuie între varianta moderată a integrării și perspectiva mai radicală a unificării.

Dincolo însă de atmosferă, este de subliniat împrejurarea că termenul de integrare europeană acoperă mai bine ceea ce s-a petrecut până acum în Europa Occidentală: o cuplare a economiilor și instituțiilor, de la cele juridice, trecând prin cele educaționale, la cele culturale, în așa fel încât Comunitatea Europeană să funcționeze sub cât mai multe aspecte ca un întreg. Aici termenul integrare are o semnificație apropiată de cea din limbajul curent, prin el înțelegându-se stabilirea unei interdependențe crescânde între țările comunitare, încât, treptat, ele să devină părți ale unui întreg.

Integrarea are această conotație ce provine din experiența obținerii de întreguri prin punerea în legătură funcțională a diferitelor părți într-un ansamblu mai cuprinzător, căci părțile sunt conectate după criterii de funcționalitate. În mod explicit, integrarea europeană a fost gândită și promovată de actorii de pe scena vest-europeană după semnarea Tratatului de la Roma în înțelesul de *the creation and maintenance of intense and*

diversified patterns of interaction among previously autonomous units. These patterns may be partly economic in character, partly social, partly political: definitions of political integration all imply accompanying high levels of economic and social integration.

Teoriile integrării fac recent distincția între integrare formală și integrare informală în cazul procesului european angajat odată cu Tratatul de la Roma. Prin integrare formală ele înțeleg schimbări ale reglementărilor juridice și de altă natură în direcția compatibilizării reciproce și atingerii funcționalității eficiente a comunității. Integrarea informală acoperă, în schimb, dinamica producției și schimburilor pe piață a produselor, a sistemelor de comunicație. În vreme ce prima depinde direct de inițiative politice, ultima se desfășoară oarecum prin forța mecanismelor civilizației europene actuale.

Termenul de integrare europeană s-a aplicat justificat până acum pentru a desemna procesul comunitar din considerentul realist că în fapt s-a realizat mai mult decât o adiționare a țărilor vest-europene într-un ansamblu mai cuprinzător, dar mai puțin decât o unificare europeană. Sub multe aspecte, economice, sociale, politice și culturale, aceste țări au rămas diferențiate și rămân încă astfel. Iar dacă vorbim de integrare, atunci mai trebuie adăugat faptul că aceasta a fost până acum precumpărator integrare economică și că integrarea altor domenii ale țărilor Europei Occidentale este abia începută.

Totuși, în programul amintit am preferat termenul de unificare europeană. Rațiunea suficientă a acestei opțiuni este dată de multiple argumente. Primul ține de împrejurarea că scopul, afirmat în Tratatul de la Roma, al procesului european transcende integrarea economică și integrarea în general, el fiind un scop

STUDIILE EUROPENE: O SCHIMBARE DE PARADIGMĂ

politic; to establish the foundations of an ever closer union among the European peoples încât să se substitue for age-old rivalries the merging of their essential interests; community, the basis for a broader and deeper community among peoples long divided by bloody conflicts; and to lay the foundations for institutions which will give direction to a destiny henceforward shared. În raport cu acest scop este de stabilit cadrul conceptual al abordării procesului european și, până la urmă, de evaluat rezultatele din fiecare moment. Al doilea argument: cadrul

conceptual organizat în jurul termenului de integrare europeană a fost satisfăcător pentru a aborda procesul articulării Comunității Europene, dar el nu mai face față procesului declanșat odată cu acordul de la Maastricht de articulare a Uniunii Europene. Ne aflăm, nu numai prin proiectele anunțate, ci și prin ceea ce s-a făcut, pe calea unificării europene. În sfârșit, al treilea argument provine din împrejurarea că putem aborda un proces în curs operând cu tempi diferiți. O abordare filosofică rămâne credincioasă și abordând un proces în perspectiva lungă a scopului său final.

Note și bibliografie

1. Robert Eccleshall, Vincent Geoghegan, Richard Jay, Rick Wilford, *Political Ideologies. An Introduction*, Unwin Hyman, London, 1984, p. 197, 198.
2. Vezi Andrei Marga, *Introducere în metodologia și argumentarea filosofică*, Dacia, Cluj-Napoca, 1992, p. 14 și urm.
3. William Wallace, *The Dynamics of European Integration*, Pinter Publishers, London and New York for The Royal Institute of International Affairs, London, 1990, p. 9.